

Gøttemølls Tidsskrift for litteratur

Vinduet

3 | 2015

Essay

Ind i tusindårsriget

– Robert Musil og essayismens utopi

Alexander Carnera

«Derfor tøver han med at blive noget ...»

Robert Musil: *Manden uden egenskaber*

Klokken fem om morgenen en fredag i juli måned 1994, mens de andre i familien endnu lå og sov, lukkede jeg døren til den træhytte min far havde lejet i den nordlige del af Grand Canyon. Med en to liters vanddunk og bind 1 og 3 af *Manden uden egenskaber* begav jeg mig ud på en lang vandretur ned i Grand Canyons North Rims absolutte dyb. Min oppakning bestod – bortset fra mit canadiske letvægtstelt købt i Mountain Co-Up – af to sandwiches, en pakke kiks og en pose æbler. Min plan var at overnatte ved Colorado River, som løber i bunden af bjergets massiv.

Alene på vandring, omgivet af den gigantiske jordformation, havde jeg en fornemmelse af at den manipulation af verden, som dominerede den menneskelige, ikke på tilsvarende måde lod sig gøre at overføre til tingene og naturen. De buede linjer i det vældige stenmassiv aftegnede sine koordinater for generationer siden, før menneskets koordinater forsøgte at styre og få hold på dets egen verden. En sær tilfredshed ved at nærme mig bunden af denne canyon opstået for flere millioner af år siden brusede gennem min krop. Hverken støvede ruiner, tvivlsomme oplysninger fra en servil

turistfører eller jagtscener aftegnet på massivets inderside som ved grotterne i Lascaux; kun egne søvnløse nætter og sløvede øjne ledsagede mig på denne tur. Hvert skridt var som et skridt væk fra mig selv. Væk fra træhytten beliggende højt oppe i sikkerhedszonen hvor familien endnu lå og sov. Væk fra den lille organisme med klare regler for føde og trivsel. Lidt bange som en flygtig gæst, der bevæger sig uden sigte og mål, hengav jeg mig til den bevægelse, der ikke længere syntes at udgå fra min egen vilje. Og hvis jeg havde noget at berette når jeg kom tilbage, var det ikke for at aflægge vidnesbyrd om, hvad der forefinder sig på de forbudte dybder i grottens massiv, som var jeg blevet ned-sænket med et vægtløst bælte, nej, jeg ville ikke berette om hverken bjergets stentyper, vandets aflejringer, de sribede mønstre der bugter sig langs med stenmassivet, firbenenes akrobatiske manøvrering rundt på de ensomme klipper, eller noget af alt det andet som man forbinder med dette sted. Det eneste jeg ønskede var at blive væk, som en fremmed der jagter et helt ukendt sprog.

Med en højdeforskel på næsten 1800 meter omgivet af det uendelige massiv befandt jeg

mig i et dyb uden orientering, uden planer og horisonter. Af og til kunne jeg ane de mange sukkertoppe af små bjergspidser, der stak op i det fjerne for på et tidspunkt at gå i ét med himlen. Så snart solen ramte den venstre side af klippen, opstod et selvlysende diagram af glidende bevægelser som overfladevirkningerne på et hav. Jeg var på vej ind i midten af en ubrydelige kerne af en hård rasende lava, nu tæmmet af vandets dybe mørke. Farvenuancer af brun, rød, gul og hvid skabte en kornet indre sammensætning som i små forskydninger fremhævede en afsats, et klippeskær, et dyr, en skygge. Men hvorfor opsøger mennesket altid dybderne, afgrunden? Hvorfor beskæftiger tanken sig som en lodline udelukkende med den lodrette nedstigning? Dengang for flere år siden ville man kalde på mig og føre mig ind i den store verden. Var det ikke muligt at ændre retning, bevæge mig ind mellem to sten skabt af en gammel evolution og komme ud på den anden side eller stige lodret op mod overfladen? Jeg ville gerne have haft ham med, min far. Med ud at gå. Men han kunne ikke. Han var allerede syg. Men selv hvis ikke han havde været syg, ville han ikke være kommet med. Måske det reddede os, aldrig at blive hinanden lig? Hvad forestillede jeg mig at finde nede på bunden: en kerne, en vesterlandsk humanitet, en amerikaner, en dansker, et mål for en rejse? Halvvejs nede holdt jeg en times pause i selskab med Ulrich, hovedpersonen i *Manden uden egenskaber*. En bog der tryllebandt mig i en sådan grad, at jeg uanset hvor jeg befandt mig på denne rejse, bar rundt på et eller flere bind af dette uafsluttede livsværk. Jeg levede i en næsten uafbrudt henrevet ekstase og forbløffelse. Stillet over for en genial væddeløbshest med mange betydningsfulde egenskaber var Ulrich kommet til større klarhed om selv at være en mand uden egenskaber. Mens ridebanehestens egenskaber og præstation kan måles på en guldvægt var Ulrich af den overbevisning, at han selv befandt sig på en ekspedition, hvor man var nødt til at imødegå enhver ørkesløs

spørgen med et «endnu ikke», og at man levede efter en bevidsthed om mål, som endnu ikke hørte til i denne verden, men muligvis en helt anden. Og selv med et videnskabeligt blik «lignede han en mand, der er steget over den ene bjergkæde efter den anden uden at øjne et mål».

Jeg tog en lang og indgående slurk af min vandflaske, som indtil da vejede lige så meget, som det telt jeg skulle sove i. Jeg rejste mig op, og mens jeg så ud over det nøgne landskab følte jeg mig som en gæst i fremmede egne. At nå ned til dybet var ikke en vej til det dybsindige eller substantielle. Jeg ville om ikke andet stige ned til livsformer bremset i stadier, som evolutionen har ført pattedyr, padder og krybdyr frem til for millioner af år siden. Hvad var mennesket andet end et stykke hud, et par muskler med en overdimensioneret hjerne, en fejltagelse fra naturens side, der drev omkring blandt evolutionens grovere, men mere helstøbte udkast? At gå ned i dybet var som at gå ind i tiden. Da jeg kiggede ned i dette dyb, sagde jeg til mig selv, at jeg aldrig ville vende tilbage. Den geologiske tid hjalp mig til at bevare en afstand. Som om jeg her tænkte, at kun ved udsyn til de sedimentære aflejringer ville jeg være i stand til at afbryde mig selv og det liv, jeg havde levet. Jeg havde færdiggjort mit jurastudium mod alle odds, men vidste at jeg aldrig ville komme til at få et job som hverken embedsmand eller dommer. Man havde givet mig et stipendium til at læse videre på universitetet, men det eneste jeg ønskede var at fortsætte min vandring med bøgerne i min rygsæk, fortsætte med at gå under åben himmel, at lægge familien og de højere lærerstalter bag mig. Udspændt mellem to bredder havde jeg det, som hang og dinglede jeg over et tomrum, som jeg fra nu af var nødt til selv at fylde ud. Tanker om at afbryde alle forbindelser fyldte mit hoved. Men hvilken vej skulle jeg gå? Hvordan jeg end valgte at fortsætte, var det på denne tur, at jeg forstod nødvendigheden af at sige fra. At jeg var nødt til at skabe et jeg

som det var muligt at forsvinde i, et jeg uden egenskaber. Min tilbagetrækning var begyndt. Jeg sagde til mig selv, at vejen til dybet egentlig var en rejse tilbage til floderne, til rullende sten gennem vandet, til den flydende lava fra jordens indre, fra de sekreter der føder de næste børn, fra det som flyder, som har tiden i sig, som bringer os tilbage til en anden begyndelse, hvor jeg kunne vælte mig i et andet skød. Jo længere jeg nåede ned, desto mere havde jeg en følelse af at nå toppen af et bjerg, og med ét så jeg mig selv fatte meningen med landskabet foran mig! Nede på bunden slog jeg lejr. Jeg lå og lyttede til vinden, der fik teltduen til at blafre, mens jeg læste. Hvad var det jeg beundrede hos Ulrich, som det var lykkedes at deltage i samfundet på egne vilkår? Med midler fra en velbeslået fader havde Ulrich – hovedpersonen i *Manden uden egenskaber* – trukket sig tilbage til et mindre slot, hvorfra han nu havde i sinde at iagttage livets gang. Hans tilbagetrækning var ikke en forberedelse til et mere konkret stykke arbejde, der lå og ventede ham. Hans plan var at bosætte sig i det hjemlige som en vandrende, der har sat sig på en bænk, for kort tid efter at rejse sig for at begive sig videre. Hans omgivelser ville undre sig over denne beslutning. De kunne for eksempel finde på at sige, «Men du må da foretage dig noget? Du kan ikke sådan bare bevæge dig omkring». Men netop det ønskede han, og hvis han i denne periode måtte hengive sig til en uansvarlig livsførelse, måtte det være sådan. Fra sin nye position ville han tage del i betydningsfulde samtaler om opbyggelsen af et nyt Østrig, omend ingen af disse samtaler eller aktiviteter mandede ud i noget konkret. Fra morgen til aften var han fuldt beskæftiget med at studere menneskenes liv, deres særheder, drømme, ambitioner og før eller siden ville denne slentrende uvirksomme tankeaktivitet sætte sine spor. Fra stuevinduet i sin midlertidige bolig stod han en dag således og betragtede trafikken og menneskene, der bevægede sig forbi udenfor og tænkte:

Kunne man måle opmærksomhedens spring, øjenmusklernes præstationer, sjælens pendulbevægelser og alle de anstrengelser, et menneske må fuldføre for at holde sig oprejst i en gades strømmende bevægelse, ville der formodentlig – sådan havde han tænkt og legende forsøgt at beregne det umulige – fremkomme en størrelse, i sammenligning med hvilken den styrke, Atlas behøver for at stemme verden op, er ringe, og man ville kunne måle, hvilken uhyre præstation der i vore dage ydes af et menneske, som slet intet laver. For i øjeblikket var manden uden egenskaber et sådant menneske.¹

For da intet er sikkert i verden og fremtiden ikke er fast, «hvad bedre kan man da gøre end at holde sig fri af verden, i samme gode forstand som den, en forsker opretholder over for kendsgerninger, der vil forføre ham til overilet at tro på dem?!»² Ulrichs beslutning om at tage på ferie for livet er et brud med den plads der er givet ham i samfundet.³ Han træder udenfor nok fordi han aner at hans «rette» plads er udenfor samfundet. Ikke den modne, tilpasningsdygtige. «Derfor tøver han med at blive noget; en karakter, et erhverv, en fast væremåde ...»⁴ Og dog, for hvad er han egentlig for et menneske? Ser man nærmere efter er Ulrich nemlig i besiddelse af indtil flere beundringsværdige egenskaber; han har rigdom og kommer fra en højtstående familie, hans far er højesteretsdommer, nyadelig og en prominent indflydelse i landets nationale og internationale politik. Ulrichs filosofiske tænkeevne er imponerende, han har desuden sportsstyrke, er kompetitiv og seksuel attraktiv og beundres af én til flere kvinder på skift. At han desuagtet opfatter sig selv som en mand uden egenskaber har sin årsag i det indre, i måden han er bevidst om disse egenskaber på, som for ham at se ikke er kvaliteter der tilhører ham selv. Det var den vigtigste grund til at dette værk i flere år fulgte min egen livsbane. En stigende erfaring af at det vi kalder «egenskaber» fungerer som en

film der ruller forbi på et lærred mens man får stadig mere vanskeligt ved at finde sig til rette i alt dette. Jeg skulle senere erfare at der var tale om en opløsning der ikke kun bor i det indre men i tingene, i billederne, i de store historier. Eller med nogle lidt andre ord:

Har man ikke lagt mærke til, at oplevelserne har gjort sig uafhængige af mennesket? De er gået ind på teatret; i bøgerne, i beretningerne fra forskningssteder og forskningsrejser, i sindelags- og religionsfællesskaberne, der udvikler bestemte former for oplevelse på bekostning af de andre som i et socialt eksperimentalforsøg, og for så vidt at oplevelserne ikke lige befinder sig i arbejdet, ligger de simpelthen i luften; hvem kan da endnu i dag sige, at hans vrede virkelig er hans vrede, når så mange giver deres besyv med og har mere forstand på det end han?! Der er opstået en verden af egenskaber uden mand.⁵

Ulrich der har en naturvidenskabelig tanke-træning bag sig svinger i sin tilgang til omgivelserne mellem en lidenskabelig og distanceret attitude. Han er for så vidt et eksempel på et moderne menneske der keder sig i en distraktionens og urbanitetens blaserte tidsalder, som bevæger sig mellem intet at gøre og en bevidsthed om at kunne gøre hvad-som-helst; at et utal af muligheder byder sig til, uden at noget rigtig fæstner sig eller har grundlæggende værdi. I dag ville man højst sandsynlig lokalisere årsagen til Ulrichs utilpassethed i hans manglende evne til at fokusere sine mål og forfølge dem med en entydig konsekvens. Hans kompetenceprofil er for så vidt stærk nok, men hans måde at orientere sig på samt stille sig undrende overfor sin egen måde at tænke på har, skal det vise sig, uoverstigelige konsekvenser, med bl.a. det resultat at hans subjektivitet ikke lader sig vurdere og forstå ud fra summen af egenskaber og prædikater. Musil vender sig imod den moderne oplysningsidé om det autonome menneske der kan bestemmes gennem

sine valg og sine egenskaber. I stedet præsenterer han et billede af et jeg hvis forståelse af sig selv og verden opstår af omstændigheder og begivenheder der er udenfor den enkeltes kontrol. Det er måden hvorpå verden tildrager mennesket der former Musils ambition som romanforfatter. Han arbejdede sig frem mod et sprog der forlader behovet for at tilklistre subjektet med prædikater. Gradvist fandt han ind til en anden måde at skrive om oplevelser og erfaringer på, så disse ikke per automatik bliver låst fast i «mine» eller «dine» oplevelser, ja, så de slet ikke egentlig kan siges at tilhører en bestemt person, men på en måde opstår som hændelser i verden der føder en ny bevidsthed. Tilværelsens usikkerhed og ufærdighed er med til at bane vejen for Musils moderne overbevisning om at den menneskelige eksistens kan være en anden end den er. Tanken var med til at farve mit eget liv. Jeg fandt et sprog der var opmærksom på dets egen skabelse af erfaring.

Essayismens utopi

Men hvordan skal man håndtere al denne usikkerhed? Musil der ligesom sin hovedperson Ulrich var trænet i ingeniørfaget, psykologien og filosofien skriver i sine dagbøger: «Jeg har befundet mig i midten mellem videnskaben og poesien, mellem filosofien og litteraturen.»⁶ Han trækker på visse landvindinger indenfor psykologien men stiller sig ikke tilfreds hverken med behaviorismen eller udviklingspsykologiens opfordring til udvikling af individuel modstandsdygtighed og robusthed (resilient) der skal ruste mennesket i en nervøs tidsalder.⁷ Omvendt stiller han sig heller ikke tilfreds med filosofien som den har udviklet sig fra Kant og frem til positivismen. I sine notesbøger fremgår det at han hverken anser sig selv som filosof eller essayist men som en «skabende forfatter». Ikke desto mindre omtaler han essayet som «et forsøg men også som tankens mulighed».⁸ Han lægger vægt på tankens frie spil der ledsager essayet og den spekulative tanke som en måde at udforske den menneskelige erfaring. I fravær

af en tydelig livsbane for det moderne menneske må den essayistiske skrivekunst skabe en kreativ illumination fra flere sider. Ulrichs tøven kræver en anden måde at forstå sig selv på, der, som essayet «frit kan gå til alle sider men fører fra balance til balance og altid fremad».⁹ Flerheden af perspektiver virker til at begynde med som den indstilling der driver skriften frem:

Omtrent som et essay [...] behandler en ting fra mange sider uden helt at fatte den [...] mente han rigtigst at kunne betragte og behandle verden og sit eget liv.¹⁰

Trods flerheden af perspektiver og den muligvis ustadige uro der ledsager essayformens sansebetonede modtagelighed og tankemæssige indfald lader den sig ikke reducere til den tilfældige form som en fortløbende sum af iagttagelser og refleksioner. Man kan godt holde fast i «oversættelsen af ordet essay til forsøg», men, påpeger Musil, den

indeholder kun nøjagtig den væsentligste betydning til det litterære forbillede; for et essay er ikke det foreløbige eller det perifere udtryk for en overbevisning, der ved en bedre lejlighed kunne ophøjes til sandhed men ligeså vel ses som en fejltagelse [...]; et essay er derimod den enestående og uforanderlige form, som et menneskets indre liv antager i en afgørende tanke.¹¹

Men der er ikke noget der tyder på at Musil har kunnet indfange dette liv i én afgørende tanke. De utallige omskrivninger, digressioner og uendelige ophobning af efterladte papirer som udgør en væsentlig del af *Manden uden egenskaber* vidner nok også om noget andet. Forfatterens længsel efter at nå frem til tanker og sætninger der rummer essensen lider ofte skibbrud før eller siden. Også hos Musil. Hans konsekvens skal findes et andet sted. Jeg vil kalde det skrivekunstens tålmodige øvelse i at finde frem til den stil der tænker den tanke som ikke kommer fra forfatteren selv men fra den

begivenhed der vokser frem inde fra værket – dennes pulserende hjerne. I Musils tilfælde er der ikke meget der taler for at begyndelsen ligger gemt i det første ord men at udviklingen snarere ligger indfoldet i de mange forskellige forsøg. Første bog hedder da også *En slags indledning* og anden del *Magen til sker*. Værket selv gør begivenheden til kompositorisk princip samtidig med at den som fortælling stræber efter at skrive historien om mennesket som begivenhed. Tre ting forandrer det moderne menneskes vilkår omkring år 1900 og årene efter: krigen, byen og massen. Det organiske fællesskab med de lokale bånd (*Gemeinschaft*) erstattes efterhånden af den økonomiske rationalitet og dets bureaukrati (*Gesellschaft*). Men også den borgerlige privathed og dets verden af *interieur* møder nye udfordringer i rejsen, bilen, sporten, moden, og den urbane arkitekturs indflydelse på identitet og erfaring. Indtil omkring år 1918 var det østrigske folks identitet i større eller mindre udstrækning spundet ind i det Habsburgske riges ideologiske fortælling. Erkendelsen af at der bag denne identitet ingenting fandtes andet end en kolossal mangel, at mennesket heller ikke synes at være i besiddelse af en indre disposition til godhed, indgik i Musils romanstudier og arbejdet med *Manden uden egenskaber*. Værdiernes skrøbelighed og disses udsathed i en mellemverden af magnetiske og frastødende kraftrelationer stillede forfatteren overfor et krav om at tiden selv krævede udviklingen af et nyt sprog. Et overflod af indtryk sætter spor i mennesket, mens kun en brøkdel af disse indtryk skaber erfaringer og nye måder at sanse på. Aldrig har det været så tydeligt at mennesket selv er en form af begivenheder og bevæger sig fra én tilstand til en anden, men heller aldrig har mennesket måske været indfældet i begivenheder der kaster så mange betydninger af sig end det er i stand til at fatte? «Hvad de [begivenheder] er, afhænger af, hvordan de er, og dette er bestemt af den måde, vi erfarer og erkender dem på.»¹² Musils ambition er at gøre

den menneskelige tilstand af begivenhed så håndgribelig så mulig gennem måder at skabe sansning på. I sin forståelse af det nye menneske er det vores selvoplevede iværksættelse af virkeligheden der står i fokus. Men han beskriver det ikke som hændelser på en snor, men anstrenger sig for at fatte sansningens tilstedeværelse i selve bevidsthedslivets egen vækkelse. Tiden er ikke kun noget vi er stillet ud i, men, noget der er stillet ind i os. «Vi er i det erfarede samtidig med, at det erfarede er i os, en bevægelse.»¹³ Her inde fra begivenheden vokser det skabte frem, betydningen, en ny verden, det særlige samspil mellem begivenheden og den tænkende krop, mellem processens indvendige uendelighed og forfatterens stil. Vi må *længere ind* for at vise hvordan tingene bliver til og verden som verden. I en verden hvor alt støder sammen ønsker Musil at se det synlige tage form, men jo mere han skriver sig frem desto mere hemmelighedsfuld virker menneskelivet infiltreret i sansningens gådefulde udspring. I løbet af romanværket *Manden uden egenskaber* ledes læseren gennem forskellige stadier der kredser om mennesket som begivenhed; først Ulrichs forsøg på at tage den nuværende tilstand af foreløbighed og værdiernes usikkerhed alvorlig; dernæst Ulrichs møde med Agathe og rejsen ind i tusindårsriget, Musils eksperimentarium for en anden måde at være i verden på. Det viser sig at Ulrichs opgave ikke så meget består i at skulle ryste sine egenskaber af sig, som ændre selve sin måde at forholde sig til dem på. Man kan som den italienske forfatter og filosof Giorgio Agamben skelne mellem en subjektivitet som kun er noget i kraft af sine prædikater, dvs. i kraft af en veldefineret buket af kvaliteter, essenser, egenskaber (mand, dansker, europæer, lang uddannelse, ansættelse etc.) og en subjektivitet som er noget i kraft af en eksistens der går forud for alle prædikater.¹⁴ Den førstnævnte og tydeligt genkendelige eksistens opstår ved andres mellemkomst og Ulrichs identitet aftegnes ved det væv af politiske, kulturelle og sociale relationer, der «sikre»

ham status, identitet og genkendelse i ruinerne af det østrig-ungarske kejserrige efter århundredeskiftet. For at undgå disse fælder arbejdede Musil på at overskride det vante forhold mellem subjekt og prædikater: Muhammed er muslim men fleksibel. Eller: Tine er adopteret men dansk. Man kan ikke afgøre det ved bare at kigge på dem og både Muhammed og Tine kan være så meget mere og andet og måske er de i færd med at blive noget helt tredje. Det bliver faktisk vanskeligere at fordybe sig i selvet og anden erfaringsverden hvis identitet, ytringer og opførsel kun ses som en effekt af indre impulser og en skjult væren. Som om et indre emotionelt hav kun venter på at finde et udtryk.¹⁵ Omvendt kan vi heller ikke forstå os selv og dannelsen af identitet ud fra den sociale indflydelse alene. Også her vil man efterhånden erfare at den beror på en høj grad af tilfældighed. I første del af det som kan betegnes som Ulrichs «krise» fornemmer han denne tilfældighed og foreløbig uafklarethed:

I grunden er det få mennesker, der ved livets midte ved, hvordan de egentlig er kommet til sig selv, til deres fornøjelser, deres verdensanskuelser, deres kone, deres karakter, erhverv og resultater, men de har følelsen af, at der ikke længere er meget, der kan ændre sig. Man kunne tilmed hævde, at de var blevet bedraget, for man kan ingen steder finde en tilstrækkelig grund til, at alting gik netop som det gik; det kunne også være gået anderledes; begivenhederne udgik jo allermindst fra dem selv, for det meste afhang de af alle mulige omstændigheder, af helt andre menneskers humør, liv, død, og kom på det givne tidspunkt ligesom bare ilende mod dem. I ungdommen lå livet således endnu foran dem som en udtømmelig morgen, til alle sider fuldt af mulighed og intethed, og allerede ved middagstid er der med ét noget, som kan gøre krav på nu at være deres liv, og det er jo alt i alt ligeså overraskende som når et menneske, man har korresponderet med i tyve år uden at kende vedkommende personligt,

pludselig en dag sidder hos en, og man har forestillet sig ham helt anderledes. Men endnu besynderligere er det, at de fleste mennesker slet ikke bemærker det; de adopterer manden, der er kommet til dem, hvis liv er vokset sammen med deres, hans oplevelser synes dem nu at være udtryk for deres egenskaber, og hans skæbne er deres fortjeneste eller ulykke. [...] I grunden udtrykker disse kun, at ingen af det unge menneskes handlinger fremtræder nødvendigt og entydigt af det indre ...¹⁶

I den anden eksistens der går forud for prædikater mister målsætninger og de givne egenskaber gradvis deres relevans. I sine bestræbelser på at tegne billedet af dette menneske kan digteren ikke forlade sig på et filosofisk eller socialt system. Disse forbliver udefrakommende kræfter mennesket i sit inderste ikke fuldt ud kan identificere sig med. Ligeledes tilhører vi kun i abstrakt forstand den statsanerkendte identificering af et folk som dansker, europæer, mand, hvid, arbejder etc. Det abstrakte sprog for subjektivitet gør os i første omgang bevidst om de rettigheder vi besidder, om de sociale spejle vi kan holde op overfor hinanden, om det liv der kan måles og formgives og dernæst måden at tænke på om rettesnoren for et livsløb. Essayismens utopi derimod kredser omkring den anden eksistens og forsøger sig med et kunstnerisk samarbejde mellem det Musil kalder «nøjagtighed og sjæl».¹⁷ Fremfor at skabe et centrum for fornuften i jeg'ets kraniestore kongerige hvorfra det besidder en masse egenskaber udforsker essayet sindets rørelser og muligheder i en mere ubunden sjæl der først vågner når den grænser op til sin egen uvidenhed, som om dette var den egentlige oplysning. Med cool elegance skrive sig ind i et grænseland der ikke så meget drejer sig om hvem jeg er og hvad jeg besidder, men hvordan tanker opstår og forgår, en slags vejrudsigt for den sindsbevægelse hvor højtryk og lavtryk indskrives sig i verden som skriver sig ind i menneskets bevidsthed:

I lang tid havde hun ved mange lejligheder fremsagt Novalis' sætning for sig selv: «Hvad kan jeg altså gøre for min sjæl, der bor i mig som en uløst gåde? Der lader det synlige menneske råde med største vilkårlighed, fordi den på ingen måde kan beherske det?» Men det blafrende lys i denne sætning, der hurtigt havde oplyst hende som en lynstråle, slukkedes hver gang igen i mørket, for hun troede ikke på en sjæl, fordi det forekom hende indbildsk og tillige alt for bestemt for sin person. Hun kunne blot lige så lidt tro på det jordiske. Vil man forstå det rigtigt, behøver man bare at forestille sig, at denne afstandtagen fra den jordiske orden uden tro på en overjordisk er noget inderst inde naturligt, for ved siden af den logiske tænkning med dens strenge og enkle ordenssans, der er spejlbilledet af de ydre forhold, gør der sig i ethvert hoved en affektiv tænkning gældende, hvis logik, [...] svarer til følelsernes, lidenskabernes og stemningernes egenskaber, således at disse to logikkers love forholder sig til hinanden omtrent som lovene på en tommerplads, hvor klodser hugges til med lige kanter og forsendelsesklare stables op, til de dunkelt sammenslyngede love i skoven med dens liv og brusen.¹⁸

Det er for Musil i den tænkende evne at der befinder sig en virkelighed som er en anden end de socialt determinerende kræfter. Men det er de færreste der er i stand til at modstå disse, primært fordi dets viljes- og følelsesliv ikke inspireres af dets erkendelse. Enhver stræber efter at være *noget* og tror at viljen i sig selv kan frigøre, mens det netop er viljen som må frigøres. I løbet af sit værk skriver han sig frem til en opløsning af det moderne menneskes higen og tro på at finde hvile i al stræben, en opløsning der nok rummer en rest, en subjektivitet der lever og ånder i kraft af sin modtagelighed snarere end sin bemestring. I den sidste tredjedel af *Manden uden egenskaber* nærmer han sig en forestilling om subjektivitet og fællesskab hvor det vi har til fælles ikke er

vores identiteter men vores singulariteter.¹⁹ Mennesket som en singularitet er navnet på en eksponering hvor selve det *at leve og tænke* er på spil i de møder og begivenheder vi kommer ud for. Det, som *altid passere* ind i eksistensen, i begivenheden, men som ikke kan fuldbyrdes eller endeligt honoreres i vores reflektive bevidsthed.²⁰ Musil beskriver sine karakterer ved deres reaktioner på de begivenheder de kommer ud for og fortællingen om disse begivenheder ligger indfoldet i mødernes mellemrum af ubestemt potentialitet. For at komme videre herfra retter Musil sit fokus mod det som sker i mødet, i begivenheden. Litteraturens nye kamplads. Hans kunstneriske arbejde måtte herfra bestå af delløsninger, ikke selve løsningen. Digteren vil ikke komme til endelig forståelse af virkeligheden, men må bevæge sig ind i denne mellemverden hvor tanker opstår og forgår. Og skrivekunstens evne til at kanalisere de mindste sanseberøringer ud i forskellige bevidsthedsniveauer må følge med.

Aflæring

Hvordan skal digteren nå frem til denne anden eksistens, eller billedet på en sådan, hvis hovedperson er uegnet til at udkæmpe en vanlig romankonflikt? Hvordan drive historien frem? Man kan sige at Ulrichs konflikt ligger forud for alle konflikter; den handler om værdien af vores værdier. Musils fortælling er i særlig grad bevidst om at den som fortælling må referere til den begivenhed hvori der fortælles, at noget hele tiden undslipper den. Overfor den skarpe adskillelse mellem litteraturen og filosofien, mellem poesien og videnskaben, bringer spørgsmålet om besiddelse os muligvis lidt tættere på samarbejdet mellem prosa og poesi, mellem fiktion og kritisk refleksion, noget der synes at udmærke det essayistiske skrivetræk.²¹ Digtningen (poesien) vedrører det sanselige og det konkret personlige, og kan derfor ikke være genstand for viden. Den besidder sit objekt uden at have kendskab til det. Filosofien derimod kender sin genstand, uden

at være i stand til at besidde den. Fordi genstanden ikke er sanseligt givet, kan filosofien ikke endeligt nyde eller fremstille den. Filosofien kan altså ikke nyde, fordi den ikke er i stand til at repræsentere sit objekt. Poesien, kan derimod besidde og nyde vidensobjektet, og gør det ved, at finde de ord der kan repræsentere det. Poesien kan imidlertid ikke til fulde have kendskab til det, som den repræsenterer. Man har sagt at poesien giver os sandheden, men kun fordi den afviser tankens direkte relation til sin genstand. «Digtet er et negativt maskineri, som udsiger væren eller idéen, i det omfang genstanden unddrager sig.»²² Digtet stiller os overfor et uafviseligt nærvær som vi er ude af stand til at objektivisere. Filosofien derimod rummer de egenskaber som poesien ikke besidder og omvendt. Mangelfuldheden fordrer et samspil og en gensidig afhængighed mellem det filosofiske og poetiske. Derfor er det egentlig kritiske projekt åben for poesien og litteraturen, fordi den viser objektets utilgængelighed. Eller bedre, sikrer betingelserne for genstandens ubegribelighed og hemmelighed. Netop ved ikke at besidde sin genstand evner poesien gennem ordene at komme i berøring med virkeligheden uden at spolere tingenes hemmelighed. Kritik, som det oprindeligt blev forstået i vestlig filosofi siden Platon, bestod i ikke fuldt ud at afdække undersøgelsesobjektet. Derimod bestod kritik i at spore objektets grænser, for dermed at få et glimt af sandheden.²³ Fordi kritik ikke indfanger og tager sit objekt i besiddelse, men kun berører dets grænser og kredser om betingelserne for dets ubegribelighed, består kritik i at kunne forholde sig til kundskabens ubegribelighed og til en begribelig uvidenhed.²⁴ Ikke så snart har litteraturen og poesien gjort sit arbejde før den vender tilbage til den samme genstand, beskriver og oplyser den på ny. Den venter og vender tilbage. Og denne tålmodige venten er den poetiske tilgangs store gave. At tænke er aldrig at besidde sine tanker men fortsat at kunne lade sig berøre, være i bevægelse. At være

opmærksom på sin ikke-kunnen.²⁵ Væsentlig for læring er en proces for aflæring.²⁶ Evnen til opmærksomhed ledsages her af evnen til selvdistance hvorved andre møder siver ind i vores bevægelse. Selvdistance, tålmodighed og viljens afkald tilvejebringer en poetisk tilgang til virkeligheden af Mallarmé beskrevet som «en tilbageholdt handling»²⁷. At vende tilbage til den samme genstand og beskrive den på ny er et brud med de fiktioner og nemme klassifikationer der holder tanken fanget. Det utålmodige krav om at vores beskrivelser skal fikserer, udmåle og dermed realisere tingene i en «færdig» form sløver tanken og skaber en falsk magt over tingene. Heraf præstationsmenneskets fortvivlede selvforståelse og selvbevidsthed: Jeg kan realisere mig selv, mine drømme, mit indbo, hvad som helst.

«Vor dages menneske», skriver Agamben, «tror det er i stand til alt, og gentager sit joviale 'det ik' noget problem' og sit uansvarlige 'det kan man da godt', hvor det i stedet netop burde være klar over at være overgivet til uhørte foranstaltninger, til kræfter og processer, over hvilket mennesket har mistet enhver kontrol. [...] Mens ilden kun kan brænde, og de andre levende væsner kun kan udføre deres egen specifikke potentialitet – de kan kun gøre dette eller hint, indskrevet i deres biologiske påberåbelse – så er mennesket det dyr, som kan udføre sin egen impotentialitet.»²⁸ Mennesket kan være bevidst om det som det ikke kan, det, som det ikke begriber, det, som det må stå tøvende overfor, det, som det ikke kan bemægtige sig eller besidde. Alt sammen kan vise sig at være afgørende for dets måde at handle og tænke på. Men vi hører sjældent om dette uvirksomme liv. Om hvordan det uvirksomme livs sammensatte kræfter arbejder i mennesket. Måske fordi det er usynligt og findes hvor vi mindst venter det? Måske fordi det ikke kan indpasses i det produktive liv? Og alligevel karakteriserer Agamben uvirksomheden som det centrale element i Vestens politiske historie.

Fejring og lediggang dukker uophørligt op i vestens drømme og politiske utopier, og ligeså uophørligt lider de skibbrud. De er det gådefulde strandgods som den økonomisk-teologiske maskine efterlader på civilisationens kyststriben, og som menneskene stadig igen og igen kommer til at udsperge, nytteløst og nostalgisk.²⁹

Menneskelivet er uvirksomt, uden mål, uden projekt, men netop dette fravær muliggør menneskeartens enestående arbejdsomhed. «Mennesket har viet sig selv til produktion og til arbejde fordi det ifølge sit væsen er fuldstændig værkløst.»³⁰ Med denne produktionstrang fortsætter dagens menneske med at omgøre utilstrækkelighed til selvtilstrækkelighed. Værne sig mod uvisheden, tvivlen, fordærvet, døden, berøvet det forunderlige. At hellige sig mål inden for de grænser hvor ingen andre end dig selv er på spil. *Manden uden egenskaber* er historien om et menneske der ikke længere vil være alt. Ulrichs tilbagetrækning, hans eksperimenter, hans erotiske tilstande, træthedstilstande, mystiske tilstande, afviger fra tilstanden «arbejde» ved ikke at «kunne bruges til noget», der ligger udenfor disse tilstande selv. De har værdi i sig selv og må opleves i livets og dødens nærhed. Det er indlysende at Musils placering af Ulrich udenfor det tilgængelige, det muligt målbare, også har med kunsten at gøre. Tilbagetrækningen kunne godt ligne en privilegeret mands ligegyldighed overfor verden men er i Ulrichs tilfælde en langvarig og opmærksom udforskning af (livs)kunst som en slags lediggangs-arbejde. Arbejdets praksis tjener andre aktiviteter på andre niveauer indtil de når en grænse der nødvendigvis må springe sig selv og bringes hen til noget der ikke kan bruges. Hvor lediggangen uden nyttens krykker bevæger sig ind i det umulige, ind i mørket, i skyggernes dal, hvor det tomme ser én i møde.³¹

For Musil kan litteraturen og poesien være med til at synliggøre tanken så man ikke bare stirrer sig blind på objektet og glæder sig over at være

kommet i mål. Tilegnelsen af viden er et fortsat arbejde med tankens synlighed. Ulrich har ganske vist forladt både arbejde og universitet og alligevel inkarnerer han indbegrebet af den sande «studerende», hvor det at fare vild blot fører til ny undren. Forbløffet må han gang på gang stoppe op, for dér at opdage en ny uvidenhed, som om netop dette var det mest oplysende. En rastløs og projektløs undren afstedkommer en generøs indlevelsesevne der også kommer bag på ham selv. Noget der fører til både komiske og spekulative indfald. Først efter at have meldt sig ud af de etablerede kredsløb bliver han en virkelig studerende. Det er ikke nogen tilfældighed at roden af *studium* st- indikerer et sammenstød der er karakteristisk for den der har været udsat for et chok og forbløffes herover, og et sted på sin vej at være stillet overfor noget ubegribeligt. *Stupiditet* af latin *stupidus*, favner det at være 'forbløffet' og 'forvirret' såvel som at være 'slået sanseløs'. Eller bare *stupere*, 'at være lamslået'. Noget udefra har gjort noget ved den, der er 'stupid'.³² Også den kloge Ulrich viser sig at være ikke så lidt stupid.

Månenætternes liv

Det er mødet med farens død og den «glemte søster» Agathe der bringer Ulrichs anerkendte egenskaber i knæ og sender ham på en vandring ind i en anden tilstand hvor han ikke længere kan genkende sig selv. Den tænkningens vej Ulrich slår ind på er samtidig en kærlighedens vej. Men alternativet til *homo economicus* og kendsgerningernes faste greb er ikke psykologisk inderliggørelse, men at tage de ubestemte begreber kærlighed og etik alvorligt og med disse skabe en integrering af tænkningen i følelsesfæren.³³

Uden tvivl har vi i de sidste ti år skabt verdenshistorie i grelleste stil og kan dog egentlig ikke sanse det. [...] Der gives kun ét svar på det, tror jeg: Vi var ikke i besiddelse af de rette begreber til at trække det oplevede ind i os. Eller af de følelser, hvis magnetisme aktiverer dem til

det. Tilbage er der kun en meget forbavset uro, en tilstand som var der begyndt at danne sig nervebaner ud fra oplevelsen og disse så blevet revet for tidligt over.³⁴

«Den anden tilstand» er laboratoriet for en sanselig indstilling hvor mennesket igen øver sig på at se og tænke. Vejen tager sin begyndelse i værkets tredje del under overskrifter som «Den glemte søster», «De siamesiske tvillinger», for at fortsætte i de såkaldt «efterladte papirer» med «En række underfulde oplevelser begynder», «Månestråler i dagslys», «Vandring blandt mennesker», «Kærlighed gør blind», «Virkeligheden og ekstasen» mv. «Løftet om tusindårsriget, er», proklamerer Ulrich, «ønsket om ved hjælp af en gensidig kærlighed at leve i en så ophøjet verdslig forfatning, at man kan føle og gøre det, der ophøjer og opretholder denne tilstand. At en sådan menneskets forfatning fandtes i antydninger, havde han anset for en vished, lige så længe han kunne huske.»³⁵ Men for Agathe betød det kun «den overbevisende og fortrøstningsfulde lyd af noget kommende»³⁶. Utopien er ikke et mål men en bevægelig horisont der fjerner sig når subjektet nærmer sig. Den anden tilstand er ikke et billede af tanken uden samtidig at være verdens stof. Den må både være den længsel der driver tanken frem og samtidig i sansningens under forbinde sig med kræfter der føder en ny krop – det som overskrider det givne og gør en ny erfaring mulig.³⁷ En åndelig vandring af en art, men uden at de to søskende bringes til endelig forening. Utopien lader sig ikke fremstille som frihed men er den energi der bevæger det indre. Virkeligheden som vi kender den ophæver sig selv og bringer dem hen til det under det er at være til, på én gang lamslået og forbløffet over en verden der vågner, en grænsetilstand eller rejse til det muliges yderste rand. Før Agathe og Ulrich «går bort» ind i den anden tilstand og kaster den reflektive ham af sig minder de hinanden om den måske mest oplagte nære utopi, barndommen:

«Når jeg tænker på min tidligste tid, så ville jeg sige, at indre og ydre knap nok var adskilt dengang. Når jeg kravlede hen mod noget, kom det til mig på vinger; og når noget skete, der var vigtigt for os, så var det ikke kun os, der blev ophidset af det (bevægedes af det), men tingene selv begyndte at koge. Jeg vil ikke påstå, at vi da var lykkeligere end senere. Vi besad jo ikke os selv endnu; egentlig var vi overhovedet ikke endnu, vore personlige tilstande var ikke tydeligt adskilt fra verdens endnu. Det lyder mærkeligt og er ikke desto mindre sandt, når jeg siger: vore følelser, vore viljesytringer, ja vi selv var endnu ikke var helt inde i os endnu. Det er endnu mærkeligere, at jeg ligeså godt kunne sige: var ikke helt fjernet fra os endnu. For hvis du i dag, hvor de mener at være helt i besiddelse af dig selv, undtagelsesvis skulle spørge dig selv, hvem du egentlig er, vil du gøre denne opdagelse. Du vil altid se dig selv udefra som en ting.»³⁸

De efterfølgende mange kapitler (samt efterladte papirer) indeholder samtaler og sanselige eksperimenter, der trods mulige incestuøse tilnærmelser Agathe og Ulrich imellem, kredser om at frigøre viljen og give sig hen i sin længsel efter sandhed og godhed der benævnes «den sidste kærlighedshistorie». For Musil kan litteraturen om Agathe og Ulrichs søgen efter at finde sig selv ikke være et spørgsmål om valg, men om at elske verden, at hengive sig til det man har erkendt, en ny orientering af hele sit væsen, det ufatteligt vanskelige. I denne grænseerfarings anden tilstand går de bort med refleksivitetens panser der holder mennesket på plads for at træde ind i et mere vægtløst forhold. I denne tilstand begynder en anden virkelighed at virke, en anden realitet trænger ind på dem fra flere sider som hverken er en ren intellektuel forestilling eller almindelig sentimental og sværmerisk, en mulig «religiøs» følelse. Musil skriver sig frem til et punkt hvor en sådan forvandling synes at finde sted, hvor

den erkendendes virke vendes fra søgen til venten, fra indtrængen til åben modtagelighed, fra magt til bemægtiget, hvor tanken synker ned og bliver den sovende bro hvorfra sandheden kan liste sig fra verden ind i mennesket. En bevægelse Musil kalder «den anden tilstand», en tilstand i hvilken mennesket ikke er indholdet af sine prædikater og tilstanden heller ikke prædikat for begivenheden. «Tilstanden er ikke en begivenhed, men begivenhedens virkelighed.»³⁹ Tilstanden er ikke selv en tanke men dér hvor tanken fødes. I disse månenætternes liv skriver Musil sig frem til et sted hvor Agathe og Ulrich ikke længere siger «jeg tænker» men højst «jeg tænkes».

Vel havde Ulrich aldrig hos sig selv iagttaget nogen synderlig forkærlighed for måneskinsværmeri; men ligesom man sædvanligvis sluger livet uden følelse, har man undertiden langt senere den spøgelsesagtige smag af det på tungen: og på den måde følte han pludselig igen alt, hvad han havde forsømt af den slags sværmeri, alle de ubetænksomt og ensomt tilbragte nætter, inden han kendte sin søster, som uendeligt sølvbadet buskads, som månepletter i græsset, som hængende æbletræer, klingende frost og sorte forgyldte vande. Det var lutter enkeltheder, som ikke hang sammen og aldrig havde været sammen men nu blandedes som duften, der stiger op fra en berusende drik af mange slags urter. Og da han sagde det til Agathe, følte hun det også.⁴⁰

Noget sker, ikke for mig, men med mig.⁴¹ «Det som finder sted, singulariteternes kommunikation [...], forener dem ikke i deres essens, men spreder dem i deres eksistens.»⁴² Musil forlader det sprog der beskriver Agathe eller Ulrichs vilje, handling og blik på verden som et spørgsmål om bemestring, for i stedet at skabe et allerstedsnærvær der gennemlyser os som bølger, der gennemtrænger kødet. Som mættet luft i tankens lunger. «Sommerdagens åndedræt»

kalder Musil det særlige lys der kommer udefra, fra solen, og indefra, fra tingene selv.

Et lydefrit strømmende snefald af viljesløs blomstring emanerende fra en gruppe af træer hvis færdige flor svævede gennem solens stråler, og det åndedrag der bar det var så mildt at ikke et blad rørte på sig. Det kastede ingen skygger på den grønne plæne men den grønne farve syntes at mørkne indefra som et øje.⁴³

Og:

I værelset var der nu et lys som en udhulet sølvterning. Blå, sødlige skærf af røg fra skodesløst brændende cigaretter slyngede sig om hende og Ulrich. Hun vidste ikke længere, om hun var følsom og kærlig helt inde i sit inderste eller utålmodig og vred på sin bror, hvis udholdenhed hun beundrede. Hun søgte hans øje og fandt det svævende, stivnet som to måner i denne usikre atmosfære. Og i samme øjeblik skete der nu det for hende, som ikke syntes at komme fra viljen men udefra, at det vældende vand uden for vinduerne pludselig blev kødfuldt som en overskåret frugt og dets svulmende blødhed trængte ind mellem hende og Ulrich.⁴⁴

Agathe og Ulrich overvejer efterhånden om tusindårsriget som navnet på en hemmelig indtræden i en anden verden, kun, er «hemmeligheden ved at leve anderledes i denne verden»⁴⁵. I denne tilstand fuld af ydmyghed er det som om Agathe og Ulrich erfare at den store forvandling ikke opnås ved at leve tilbagetrukket fra verden men ved at leve blandt tingene og opleve det uforlignelige ved dem. Det som Ulrich omtaler som «månenætternes liv» hører ikke længere, som de indledningsvis forestillede sig, til et liv i en anden verden, men en densidig «legemlig verden»⁴⁶, det, som også går under navnet den «dagklare mystik»⁴⁷. At stå ud i det åbne og undres over alt det almindelige. Den dagklare mystik er forbløffelsens

og anelsens under – en erfaring af noget andets eksistens som forandrer ens plads i verden. Agathe og Ulrich er ikke længere nogen eller en bestemt person men forundres over det uforlignelige selskab med alverdens ting, med vand, jord, ild, luft – at være hvem-som-helst og samtidig helt almindelig! Således gennemlever Agathe og Ulrich en strøm af modaliteter for måder at være i verden på. De er singulære uden at kunne bestemmes ved en konkret betingelse. Men denne singularitet er hverken mystisk eller uudgrundelig – den er helt almindelig. Fordi den er for almindelig er den vanskelig at fremstille med ord endsige billeder. Den er så fælles, at man ikke bekymrer sig om den eller tænker på den. Derfor kan man ikke lede efter den, opsøge den og gøre den til sin ejendom, besidde den. Den er som romernes *genius* allerede i enhver tanke og repræsentation. Den venter ikke bagved repræsentationerne, den er kun til stede som eksponering, som kommende. Som et lyn der har ramt hende under en månenat siger Agathe: «Jeg er forelsket men jeg ved ikke i hvem. Mit hjerte er fuld af kærlighed og på samme tid tomt for kærlighed.»⁴⁸ Agathe oplever en fornyet kærlighed i samværet med sin bror men det er som om hendes kærlighed ikke er rettet mod nogen eller noget. Måske udgår den slet ikke fra hende selv?

Agathe forstod det.

Ulrich sagde: «Du er fløjet til månen og givet mig tilbage af den –»

Agathe tav: Månesamtaler er så inderligt forslidte.

Ulrich sagde: «Det er en lignelse. 'Vi var ude af os selv', 'Vi havde byttet kroppe uden at røre ved hinanden' er også lignelser! Men hvad betyder en lignelse? En smule virkelighed med megen overdrivelse. Og dog ville jeg sværge på, så sandt som det er muligt, at overdrivelsen var meget lille og virkeligheden næsten allerede helt stor!»

Han sagde ikke mere. Han tænkte: «Hvilken virkeligheden taler jeg om? Er der en anden?»⁴⁹

Som om der kun er denne begivenhed eller tilstand hvor noget *sker med dem, på denne van- dring*. Som om deres samtaler kun er en øvelse i at elske den anden som en helt verden, en verden som aldrig er deres egen og som ingen af dem besidder eller helt forstår.

Kærligheden hæfter sig ikke ved den ene eller den anden specificitet ved den elskede, men abstraherer heller ikke disse til fordel for en abstrakt kærlighed. I kærligheden ønsker den, der elsker, den elskede *med alle dennes prædikater*, dets væren sådan som den er. Elskeren begærer kun *som't* for så vidt som det er *sådan*.⁵⁰

Kærlighedens sidste mohikanere

Efter i flere år ikke at have set sin søster står hun pludselig der i døren til den døde mands stue. Deres far befinder sig på lit de parade midt i rummet, ham som nu har bragt bror og søster sammen. Hun er tilsyneladende det spejl Ulrich har brug for så han kan tage skridtet ind i en anden tilstand, overskride sig selv, lære at elske, ikke kun Agathe, men verden som den er. «Virkeligheden og ekstasen» hedder et af de sidste kapitler men kunne sagtens være overskriften på alt hvad der sker fra det øjeblik de to søskende står overfor hinanden i den dødes bolig. Spørgsmålet: Hvem er jeg? er på godt og ondt forbundet med Hvem er du?. For at kunne erkende sig selv må man se ind i en anden sjæl, om end det er som om hvert møde er en ny begyndelse der også er forbundet tab og mørke.

Men ser du, her er der noget, der ikke passer ved denne grænse mellem det, der foregår i os, og det, der foregår udenfor, mangler der i vore dage en eller anden formidling, det ene omdanner sig kun med kolossale tab til det andet: Man kunne næsten sige, at vore onde ønsker var skyggesiden af det liv, vi virkelig lever, og det liv, vi virkelig lever, skyggesiden af vor gode ønsker.⁵¹

Men det er slet ikke sikkert at kærligheden kun handler om dem. Den afdøde bolig tjener muligvis som billede på de rum der strækker sig indad mellem ro og uro. Billedet på bevidsthedens indre rum ligger ikke gemt i en indre æske. På én gang ubesværet men med stor faldhøjde bevæger Musil sig snarere frem i en elliptisk form der åbner for den urolige krop for at brede alle dens overflader ud. «At glemme sig selv er dog det sundeste, der gives for et menneske!» udbryder Ulrich på et tidspunkt.⁵² Udbruddet kommer sent og Ulrich har allerede været meget igennem og for længst taget skridtet ud i lediggangens proces for aflæring. Evnen til at aflære er ikke en søndagsudflugt men hårdt arbejde. Men ikke før mødet med Agathe går det op for Ulrich hvor meget der er på spil. Momentant må han i en vis forstand dø. Og mødet med søsteren i den døde faders stue er også mødet med eksistensens rædsel. Mødet er den virkelige begyndelse på denne død. Ulrich har overstået det nemme, kompetencer- nes og projektets liv, nu vender han sig mod det umulige. Mod det som ikke længere afhænger af ham selv: ekstasen, kærligheden eller bare virkeligheden, som Musil skriver. Fra de borgerlige søndage og elskoven med Diotima (den rige kvindes lediggang) står han sammen med Agathe overfor at skulle glemme ethvert projekt, herunder projektet om at lege forfatter og tage fri for arbejde for at skrive og tænke.⁵³ Nu må han gå planken ud – ophæve forstillelsen i ethvert projekt som er noget ganske andet end intet at gøre. Give slip på det der giver hans liv mening og værdi indtil tingene skifter farve. En øvelse i at hengive sig til det som sker men uden at realisere noget.

Sammen øver de sig på at leve med tanken om det ukendte, og det er sådan at de kan påskønne hinanden. Men hos Musil er virkeligheden ikke beskrevet som en ren følelse eller ren tanke man når frem til, men som en aflæringsproces hvor modtagelighed er vigtigere end beme- string. Ikke overraskende er Ulrich med sin

intellektuelle og akademiske tilbøjeligheder bedre til at tænke end til at være modtagelig mens Agathe i lighed med kunstneren har svært ved at tænke men nemmere ved at være modtagelig.⁵⁴ Men Musils trick består i at de to i sig samler én figur, hvorved der opstår interessante udvekslinger, en dissektion af sentimental sanselighed, kaldet «månenættens liv». Men må være kærlig, måske endda patetisk, men respekten for emnet udelukker ikke den indre voldsomhed. «Vor tid forstår ved følelsens salighed ikke andet end salighedsfølelsen og har nedværdiget månerusen til en sentimental udskejelser. Den aner ikke rigtig, at den burde være en uforståelig åndelig forstyrrelse eller fragment af et andet liv!»⁵⁵ Og da Agathe lukker døren ind til værelset for at sove råber Ulrich: «I nat vil du sove ligeså utålmodigt som før opbruddet til en stor udflugt.»⁵⁶ De griner ad hinanden. Igen og igen fremstår de komisk og begrænsede overfor hinanden som om afgrunden og længslen også er latterens sted. Musils dissektion af *homo sentimental* er på én gang nådesløs og kærlig:

Drømmen om at være to mennesker og ét - virkningen af denne opdigtelse var i mange øjeblikke faktisk ikke ulig virkningen af en drøm, der har overskredet nattens grænser, og også nu svævede hun mellem tro og benægtelse i en følelsetilstand, som fornuften ikke længere havde noget at gøre med. Det var først kroppenes upåvirkelige beskaffenhed, der viste følelsen tilbage til virkeligheden. Da disse kroppe jo elskede hinanden, bredte de for det søgende blik deres væren ud til overraskelser og henrykkelser, der fornyede sig som en påfuglevifte svævende i begærets strømme; men så snart blikket ikke bare hang ved de hundrede øjne i det skuespil, kærligheden giver kærligheden, men forsøgte at trænge ind til det væsen, der tænkte og følte bag det, forvandlede disse kroppe til grusomme fængsler. Den ene befandt sig atter overfor den anden, som så ofte før, og vidste ikke hvad de skulle sige, fordi

der til alt, hvad længslen endnu kunne have haft at sige eller gentage, hørte en alt for langt overbøjet bevægelse, som der ikke fandtes grund og fæste for.⁵⁷

Agathe kalder dette for «den sidste kærlighedshistorie», der «ikke er en kærlighedshistorie mere ... men kærlighedens sidste mohikanere».⁵⁸ Og efter at have veget tilbage fra Agathes overjordiske drømmerier drager Ulrich sammen med hende gennem kærlighedens og sentimentalitetens vildnis. Et vanskeligt terræn afsondret fra verden og andre mennesker. Æmhed og tanken om flugt presser sig på fra flere sider. Fortvivlelse og forbavelse ligeså. Tilbage står virkeligheden som en spændingstilstand ingen af dem kan løbe fra og samtidig drages imod. Og kærlighedens gåder, som de har pålagt sig, kan måske rummes i den ene sætning: «Kærlighed gør også, at man ser det, der ikke er.»⁵⁹ Denne dissektion er Musils credo, muligvis hans ganske opus. At elske virkeligheden er at se det synlige tage form, forud for det allerede skabte. Det som endnu ikke er. «Vi ser at der er en tilstand i verden, som er skjult for vort blik, men som tingene undertiden hist eller her åbner sig for os, når vi befinder os i en på særlig måde bevæget tilstand. Og kun i den ser vi, at tingene er 'af kærlighed',⁶⁰ men uden livets vold ser vi ikke særlig meget for det er «uden tvivl volden, der holder verden i gang og bevarer den for at falde i søvn, ikke kærligheden!»⁶¹ Tilbage står dialogen og mødet med søsteren som en uendelig samtale, en langvarig og uafsluttelig udforskning af mennesket uden projekt, af den sentimentale tanke hinsides selvtilstrækkelighedens illusion. *Manden uden egenskaber* måtte nødvendigvis forblive ufærdigt, en torso der ser undrende ud på verden.⁶²

Musil foregreb på flere måder det spørgsmål som efter anden verdenskrig stod endnu tydeligere for den næste generation af forfattere: Hvordan skrive for en mulig fremtid mens

verden truer med at bevæge sig ind i en ny epoke, domineret af teknologisk uniformitet, nationalisme og kynisk økonomisk nihilisme? Det er lang tid siden at kunsten havde en teleologisk mission, et partnerskab med historien, sandheden, virkeligheden. De verdslige bedrifter, videnskaben og filosofien har for længst taget over. Som den store profet eller forløser af samtiden hører kunsten, herunder digterkunsten muligvis fortiden til. Det er nærliggende at læse Musils havarerede skriveforsøg som et eksempel på det den franske forfatter Maurice Blanchot arbejdede videre med efter den sidste store krigs splittelse og Europas fald. At spørgsmålet om menneskets situation, om identitet og opløsning i et levet liv, kræver en helt ny type undersøgelse – et andet sprog, andre billeder, en anden tænkning. Blanchot tog konsekvensen og forlod den etablerede opdeling mellem skønlitteraturens genrebestemte form på den ene side og essays, filosofi og videnskab på den anden side. I stedet stillede han spørgsmålet: Hvad vil det sige at skrive? Hvad er denne aktivitet vi kalder for «skrivning»? Hans egne udgivelser giver allerede et svar: Det er nødvendigt at forlade idéen om et værk for simpelthen at arbejde med skriften i større og mindre fragmentariske forsøg – den uendelige samtale.

Et forsøg er alt, hvor vidunderligt!

Forestillingen om ikke at se kunst som andet end et midlertidigt forsøg (fragmenter) hører muligvis ikke en særlig epoke til (krigens chokerfaring og splittelse) men måske til selve kunstens væsen? Et kunstværk er som regel resultatet af en særlig relation mellem en kunstner der gør noget og det der bliver resultatet af denne gøre. Selvom vi for det meste kun har adgang til det færdige værk kan vi øge forståelsen for den skabende virksomhed ved at bevæge os ind i selve processen for den udøvende aktivitet. Da går det gradvist op for os at vores bestræbelse på at sige noget om livet kun er et forsøg.⁶³ Visse kunstnere integrerer

ligeftersom dette mere ydmyge forhold direkte i deres kunst. For den schweiziske skulptør og maler Alberto Giacometti var det en nødvendighed. Han opfattede kunsten som bestående af en række øvelser i at lære at se. Hans daglige arbejde, hans tøven, hans aftæring, hans destruktion af gårdsdagens skulpturer og malerier blev efterhånden umulig at adskille fra selve skabelsesprocessen. For Giacometti var det afgørende at man som kunstner altid indtager et bestemt sted mens man ser og gør brug af et medie, det være plasten, gipsen, farverne, lyset, ordene. Måden man lærer på er altid indirekte. Der er et tab af forståelse forbundet med det færdige værk eller produkt. Der kan muligvis komme en forbedring senere. Et andet værk som måske bringer os tættere på at sige noget om livet. I det øjeblik vi bliver opmærksomme på vores egen måde at forstå på, forundres vi over *hvordan* noget er blevet til og ikke kun *hvad* dette værk er som en håndgribelig genstand sat i verden til fri beskuelse. En kunstners arbejde for at finde frem til sit «eget» udtryk, en håndværkers sans for stolens kvalitet, et menneskes måde at inkarnere en stil på, siger alle noget specifikt om livet. Vi ser en stil, et liv, samtidig med at noget går tabt i dette levede livs dramatik. Noget går tabt, og vi fortsætter. *Kunst er forsøg*. Der findes ikke den perfekte skulptur eller den perfekte roman men kun gode og dårlige forsøg. «Det som går tabt for det menneskelige øje er det som gøres synligt», som den engelske kunstkritiker Timothy Mathews skriver i sin bog om Giacomettis arbejdsmetode.⁶⁴ For kunsten handler ikke om det vi kan vide men om det vi endnu ikke forstår. Hvis kunst siger noget om livet er det fordi den siger noget om hvad det vil sige at lære at se. Vi lærer hvor meget vi endnu ikke forstår. At fortsætte, at gøre endnu et forsøg, altså at skrive romanen der venter på at blive skrevet, udforske endnu en karakter, skrive endnu et digt, male endnu et portræt, gør vi fordi vi endnu har meget at lære – ting vi endnu ikke forstår. Om kunstens betydning sagde

Giacometti ikke lang tid før sin død januar 1966, at kunsten, maleriet, litteraturen, disse værker har alt sammen deres plads, men, et forsøg er alt, hvor vidunderligt! At en kunstner der hele sit liv arbejdede fra morgen til aften seriøst med sin kunst når frem til, at et forsøg er vigtigere end det færdige værk er mildest talt forbløffende. Det forunderlige ved denne gestus er Giacomettis måde at være bevidst på om sig selv og sin aktivitet i den kunstneriske praksis. Ved at kalde det hele et forsøg forskyder han fokus fra sig selv til bevidsthedens vækkelse eller tankens mulige erobring af sin virkelighed. For ham var det klart: Kunst er forsøg fordi kunst er bevidstgørelse: Den som tager virkeligheden på sig og fastholder den i sandheden som frigor. Giacomettis skulpturer af mennesket frembragt med inspiration fra de gamle ægyptere var et forsøg på skabe en mulig permanens ud af en flygtig verden. Så måske kommer han tæt på at give kunsten en sandhed, trods alt: «Hvorfor virker ord og billeder, som løfter noe uerkjent opp til erkjennelse, befriende? – Fordi menneskesinnet selv er en del av den virkelighet, det univers som det ved sin gåtefulle skjebne er blitt ensomt i og derfor lengter etter å gjenforenes med.»⁶⁵ Musils skrivepraksis, de mange forsøg og uendelige digressioner og Agathe og Ulrichs vandring ind i den anden tilstand kan med god ret kaldes «Musils atelier». Her malede han kapitel for kapitel; her overstregede han, og malede igen dette forsøg på bevidsthedens vækkelse. Det er genforeningens umulighed der driver skriften frem i et fortsat eksperimenterende forsøg. Det er svært ikke at se den daglige anstrengelse og det ikke-realiserede værk som et anliggende der med årene glider ind i Musils eget værksted hvis vigtigste genstand er og må være livet. Kunsten at forme selvet. En sådan praktik viser at det ikke handler om at miste kunstens mål af syne, men have viljen til at realisere det som Brecht kaldte den største kunst af alle – livskunsten.

*Tout cela n'est pas grand' chose
Toute la peinture, sculpture, dessin,
Écriture ou plutôt littérature,
Tout cela a sa place
et pas plus.*

*Les essais c'est tout,
Oh merveille!*

*Det betyder alt sammen lidt.
Alle malerierne, skulpturerne, tegningerne,
At skrive, eller snarere litteraturen
Det har alt sammen sin plads
Og ikke mere.*

*Et forsøg er alt,
Hvor vidunderligt!*

ALBERTO GIACOMETTI

NOTER

- 1 Robert Musil. 1995. *Manden uden egenskaber*. s. 50. Bind. 1. På dansk ved Karsten Sand Iversen. Gyldendal.
- 2 *Ibid.* s. 268-269.
- 3 Artiklens første fire sider er mere eller mindre identiske med et afsnit i min sidste bog *Opfindelsen af lediggang eller kunsten at fare vild*. Forlaget Spring. 2014. I en personlig form udforsker bogen lediggangsarbejdet som en måde at opdage livet og kunsten på. Hvorat liv er praksis, hvor aktivitet og passivitet må tænkes ind i andre pladser. I en blanding af fortælling, rejseberetning, brevvudvekslinger og romanudkast, fortælles historien om mennesket uden projekt. Nærværende essay skriver videre med blandet pedal-kraft på nogle af bogens tanker.
- 4 *Op.cit.* s. 269.
- 5 *Op.cit.* s. 62.
- 6 Robert Musil. 1976. *Diaries*. 1899-1941. s. 326. Selected, translated and with a preface by Philip Payne. Basic Books.
- 7 I dag har vi bevæget os fra nervositetens tidsalder i den østrig-ungarske fin de siècle-kultur omkring år 1900 til en usikker tidsalder i et nyt årtusind inficeret af prekært arbejde, klimakrise og økonomisk ustabilitet. Ifølge forfatterne til bogen *Resilient Life. The Art of Living Dangerously*, Brad Evans & Julian Reid, handler politik, livsstil og menneskesyn om at gøre det skrøbelige menneske modstandsdygtig og robust. Forbillede er det selvstyrende entreprenørmenneske, den endeløse crises magtinstrument. Det er dette menneske med dets selvbevidsthed og intellektuelle dovenskab som Musil hudfletter og udstiller med både humor og klogt. I den ny fase – den resiliente – synes der ikke at være andre mennesker tilbage end netop den tilpasningsdygtige og ukuelige der aldrig forandrer verden eller sig selv. Overalt hyldes et på én gang hyperaktivt men føjeligt menneske der ikke evner at sige nej og byde magten trods. Forfatterne argumenterer for nødvendigheden af en ny livskunst de kalder «en revitalisering af forestillingsevnen», og blæser til kamp mod den dovne, veltilfredse og tilpassede masse i os selv. I bogen gør de brug af Lars von Triers *Melancholia* som eksempel på en sådan livskunst og modstand men de kunne også have valgt Ulrich – manden uden egenskaber.
- 8 Gumtau, Helmut: Robert Musil, som citeret af Lowell A. Bangerter. 1988. *Robert Musil*. s. 98. The Continuum Publishing Company. New York.
- 9 Robert Musil: *Op.cit.* s. 269.
- 10 *Ibid.* s. 269.
- 11 *Ibid.* s. 272.
- 12 Ole Fogh Kirkeby. 2013. *Eventologien. Begivenhedsfilosofiens indhold og konsekvenser*. s. 28. Samfundslitteratur.
- 13 *Ibid.* s. 29.
- 14 Giorgio Agamben. 1995. *The Coming Community*. s. 1. University of Minnesota Press.
- 15 *Manden uden egenskaber* er et opgør med ekspressionismen og Musil har selv omtalt sit tidligere skriveforsøg og dets ekspressionistiske tendenser som «ungdommens dumhed». Stefan Jonsson. 2000. *Robert Musil and the History of Modern Identity*, foretager en solid analyse af ekspressionismens litteraturhistorie og Musils opgør hermed. Duke University Press.
- 16 *Op.cit.* s. 141-142.
- 17 Som et led i en kampagne for «Red Østrig» foreslår Ulrich ligefrem oprettelsen af en generalsekretær for nøjagtighed og sjæl.
- 18 Robert Musil. 1998. *Manden uden egenskaber*. B. 3. S. 914-915. Gyldendal. 1998.
- 19 Agamben: *Op.cit.* s. 2 og s. 15.
- 20 *Ibid.* s. 15.
- 21 Giorgio Agamben. 1993. *Stanzas: Words and Phantasm in Western Culture*. Preface. University of Minnesota Press.
- 22 Alain Badiou. 2006. *Language, Thought, Poetry, i Theoretical Writings*. s. 242. London and New York: Continuum.
- 23 Giorgio Agamben: *Stanzas. Op.cit.* Preface. xv.
- 24 *Ibid.* xv.
- 25 Se Giorgio Agamben. 1989. «On potentiality» i *Potentialities*. s. 183. Stanford University Press.
- 26 Læring som aflæring går igen hos meget forskellige forfattere som Simone Weil, der introducerede idéen om «tom opmærksomhed», Giorgio Agambens «im-potentialiteten» og Jacques Rancières «den uvidende lærer».
- 27 Alain Badiou: *Op.cit.* s. 241.
- 28 Agamben. 2011. *Nøgenhed*. s. 52. Klim forlag.
- 29 Agamben. 2011. *The Kingdom and the Glory. For a Theological Genealogy of Economy and Government*. s. 246. Stanford University Press
- 30 *Ibid.*
- 31 «Kunsten og livet som lediggangs-arbejde» var noget af det jeg tog op i min essayroman *Opfindelsen af lediggang eller kunsten at fare vild*. 2014. Forlaget Spring.
- 32 Giorgio Agamben. 1995. *The Idea of Prose*. s. 64. State University of New York Press.
- 33 Robert Musil: «Det hjælpeløse Europa eller Rejse ud i uendelige

- digressioner.» i *Passage*. Tidsskrift for litteratur og kritik. 28/29-1998. s. 15. Robert Musil. 1990. *Precision and Soul*. Essays and Adresses. s. 116. The University of Chicago Press.
- 34 *Ibid.* s. 15.
- 35 *Op.cit.* s. 932-33.
- 36 *Ibid.* s. 918-19.
- 37 «Den anden tilstand» er uden en klar indramning – et sært sted hvor ukendte kræfter i mennesket får en selvstændig værdi. Agathe og Ulrich er som to udsatte på vandring, uden fast adresse. Kroppen er ikke længere bare en maske man tager af og på som i det kyniske samfundsspil men grundlaget for en helt ny erfaring. Her taler de, her lytter de som to nomader på tur i egen have. Men hvor langt kan de komme? Forfatteren må overgive sig med ord der låner sin sans- og tankekraft fra tingenes egen gæller eller luftens usynlige nedfald. Som en hund var kynikeren Diogenes altid på vej fra by til by, fra torv til torv. Hans tanker tog form undervejs. Mens Platon og de andre idealistiske filosoffer på torvet prædikere den ophøjede visdom sover Diogenes for åben himmel og pisser mod den idealistiske vind. Hvis ikke du vil bedrage dig selv skal du ikke frygte livets universitet og den legemliggjorte oplysning med alt hvad det indebærer af kropslig modtagelighed for andre affekter og modet til at konfrontere eksistensens rædsel og latter. Diogenes' visdom finder ikke sin form i en teori om de afgørende ting i livet, noget han praktiserede med konsekvens, altid vågen og munter. «Legenden fortæller, at den unge Alexander af Makedonien en dag opsøgte Diogenes, hvis ry havde gjort ham nysgerrig. Han fandt ham mens han lå og tog solbad, dovent liggende på ryggen, måske i nærheden af et atheniensisk stadion (ifølge en anden kilde var han ved at binde bøger ind). Den unge hersker der gerne ville vise sin generøsitet, gav filosofen lov til at ønske sig, hvad han ville. Denne skal da have svaret: Flyt dig lidt, du skygger for solen!» Se Peter Sloterdijk. 1989. *Kritik af den kyniske fornuft*. s. 92. Hans Reitzels forlag, København
- 38 *Ibid.* s. 963. Omkring nærværende tekststykke har jeg konsulteret den første danske oversættelse af Mogens Boisen som stilistisk og sprogligt har truffet nogle interessante valg. Se *Manden uden egenskaber* B. 3. Gyldendal. 1971. s. 256.
- 39 Ole Fogh Kirkeby. 1994. *Begivenhed og kropstanke. En fænomenologisk-hermeneutisk analyse*. S. 488. Forlaget Modtryk.
- 40 *Op.cit.* s. 1159-1160.
- 41 Eller: «Magen til sker», som er overskriften på romans Del. 2.
- 42 Giorgio Agamben: *The Coming Community*. *Op. cit.* s. 19.
- 43 Egen oversættelse fra Musils efterladte papirer. Robert Musil. 1987. *Der Mann Ohne Eigenschaften*. II. Aus dem Nachlass. Band. 2. S. 1232. Rowohlt.
- 44 *Op.cit.* s. 1134.
- 45 Robert Musil. 1995. *Man Without Qualities*. From the Posthumous Papers. S. 1358. Alfred A. Knopf. New York.
- 46 Robert Musil. B. 4. *Op.cit.* 1160-1162.
- 47 *Ibid.* 1163.
- 48 Robert Musil: *Der Mann Ohne Eigenschaften*. Aus dem Nachlass. *Op.cit.* s. 1307.
- 49 *Op.cit.* s. 1158.
- 50 Giorgio Agamben: *The Coming Community*. *Op.cit.* s. 2.
- 51 Robert Musil: *Manden uden egenskaber*. Bind. 3. *Op. cit.* s. 792.
- 52 Robert Musil: *Manden uden egenskaber*. Bind. 4. *Op. cit.* s. 1121.
- 53 Georges Bataille kritiserede surrealismen og André Breton for at ville gøre poesien til et nyt projekt med risiko for at selvtilstrækkelighed og forfængelighed tager over. Se Bataille: *Den indre erfaring*. Billedkunstskolernes forlag. 2013. s. 72.
- 54 Tak til min ven Steen Lindorf Jensen for givne samtaler om denne tanke.
- 55 *Ibid.* s. 1161.
- 56 *Ibid.*
- 57 *Ibid.* s. 1133-34.
- 58 *Ibid.* s. 1134.
- 59 *Ibid.* s. 1184.
- 60 *Ibid.* s. 1202.
- 61 *Ibid.* s. 1203.
- 62 Ved sin død i Schweiz (1942) efterlod Musil sig omkring 5000 færdige og ufærdige manuskriptsteder. Se Johnsson: Robert Musil and the History of Modern Identity. *Op. Cit.* s. 5.
- 63 Timothy Mathews: *Alberto Giacometti. The Art of Relation*. I.B. Tauris. 2014. s. 11.
- 64 *Ibid.* 12.
- 65 Aasmund Brynildsen: *Det nye hjerte og andre essays*. 2. Opplag. Dreyers Forlag. Oslo. 1967. s. 17.